

Inleiding op een Inleiding

Emile Poppe & Jan Simons

De titel 'Inleiding in de structurele analyse van het verhaal', zoals het hierna volgende artikel van Roland Barthes is gedoopt, moet letterlijk worden opgevat. Barthes schreef dit opstel namelijk als een inleiding op een aflevering van het tijdschrift *Communications*, die was gewijd aan 'L'analyse structurale du récit', waarin dan ook veel van de artikelen waarnaar Barthes in zijn bijdrage verwijst zijn opgenomen.¹

In deze aflevering van *Communications* uit 1966 werd een toen nog jonge onderzoeksrichting van 'de structurele analyse van het verhaal' gepresenteerd. In bijdragen van onder anderen A.J. Greimas, Claude Bremond, Christian Metz, Tzvetan Todorov en Gerard Genette werden verschillende modellen en benaderingswijzen voor de verhaalanalyse voorgesteld.

Deze bijdragen werden door henzelf beschouwd als een voortzetting van het werk dat Vladimir Propp met zijn baanbrekende studie *Morphologie du conte* was begonnen, verrijkt met de inzichten uit de strukturalistische linguïstiek zoals die was ontwikkeld door Ferdinand de Saussure, het onderzoek van het 'littéraire' door de russiese formalisten, het werk van Roman Jakobson dat beide verenigt, en de analyse van de mythe door Claude Lévi-Strauss.

In deze kontekst kan de 'Inleiding' van Barthes onmogelijk worden begrepen als een didactische introductie in een welomschreven vakgebied dat over beproefde concepten, procedures en modellen zou beschikken, noch is zijn 'Inleiding' de presentatie van een nieuw model, een alternatieve propositie naast de andere in *Communications* voorgestelde benaderingswijzen. De 'Inleiding' van Barthes is eerder een poging tot ordening, een poging de verschillende voorgestelde modellen ten opzichte van elkaar te plaatsen en zo te komen tot een eerste *indeling* van het onderzoeksgebied.

1. *Communications* 8: 1966: 'L'analyse structurale du récit'. Met bijdragen van: Roland Barthes, A.J. Greimas, Cl. Bremond, U. Eco, Jules Gritti, V. Morin, Ch. Metz, T. Todorov en G. Genette.

Het uitgangspunt van Barthes hierbij is dat de diverse, in *Communications* bijeengebrachte werkhypothesen 'geen rivalen, maar concurrenten' zijn, dat wil zeggen dat zij elkaar niet uitsluiten, maar elk vanuit een eigen invalshoek naar hetzelfde doel, 'de structurele analyse van het verhaal' streven. De aktantiële analyse van Greimas, de analyse van 'de logika van narratieve mogelijkheden' van Bremond² of de vaststelling van 'les catégories du récit littéraire' van Todorov vullen elkaar volgens Barthes juist aan. Deze komplementariteit laat zich echter pas vaststellen, indien ook voor de structurele analyse van het verhaal een begrip dat in de strukturalistische linguïstiek cruciaal is, nader wordt uitgewerkt, en wel het begrip 'nivo van de analyse'.

In de introductie van dit begrip, dat Barthes zelf ontleent aan de linguïst Emile Benveniste³, ligt de originaliteit en het belang van Barthes' inleiding. 'Een verhaal begrijpen', aldus Barthes, 'is niet alleen de afwikkeling van een geschiedenis volgen, het betekent ook er "verdiepingen" in herkennen, de horizontale aaneenschakeling van de narratieve "draad" projekteren op een impliciete vertikale as, een verhaal lezen (beluisteren) is niet alleen van het ene woord naar het andere overgaan, het is ook van het ene nivo naar het andere overgaan.' Een verhaal kent dus niet alleen een lineaire opeenvolging van woorden en zinnen, maar ook een vertikale ordening, waar de woorden en zinnen hun betekenis, hun zin krijgen. Precies zoals de linguïstiek de (vol)zin op verschillende nivo's beschrijft (fonetis, fonologies, grammaticaal, kontekstueel) en voor elk van deze nivo's moet vaststellen welke de eenheden van de analyse zijn door de relaties die de elementen van elk nivo afzonderlijk verbinden op te sporen, zo moet ook de structurele analyse van het verhaal allereerst de verschillende nivo's ervan onderscheiden, en op elk nivo afzonderlijk de *pertinentie* vaststellen door middel van de relaties die deze elementen onderling verbinden, om vervolgens de afzonderlijke nivo's in een hiërarchies perspectief onder te brengen. 'De theorie van de nivo's (zoals door Benveniste geformuleerd), verschaft twee typen van relaties: distributionele (als ze zich op eenzelfde nivo bevinden) en integratieve (als ze tussen het ene nivo en het andere worden vastgesteld). Hieruit volgt dat de distributionele relaties niet voldoende zijn om inzicht te krijgen in de betekenis (*sens*). Om een structurele analyse te kunnen uitvoeren, moet allereerst een onderscheid worden gemaakt tussen meerdere vlakken (*instances*) van de beschrijving en deze vlakken moeten in een hiërarchies 'integratief' perspectief worden geplaatst.'

Barthes nu tracht de verschillende bijdragen van *Communications 8* te 'integreren' door ze op verschillende nivo's te situeren. Hij onderscheidt drie nivo's: het nivo van de Funkties (waarop de modellen van Propp en Bremond

2. Opgenomen in: W.J.M. Bronzwaer, D.W. Fokkema en E. Kunne-Ibsch, *Tekstboek Algemene Literatuurwetenschap*. Baarn 1977.

3. E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale 1*. Parijs (Gallimard) 1966, hoofdstuk 10: 'Les niveaux de l'analyse linguistique'.

gesitueerd kunnen worden), het nivo van de Handelingen (waarop Barthes de analyse van Greimas situeert, omdat hij het begrip 'actions' opvat in de zin die de term heeft bij Greimas als deze spreekt over de personages van het verhaal als 'aktanten') en het nivo van de Vertelling (volgens Barthes grofweg het nivo van het 'discours' bij Todorov).

Elk van deze nivo's kent haar eigen eenheden, die niet vooraf gegeven en voor de empiriese waarneming toegankelijk zijn, maar zoals de fonemen in de linguïstiek produkt van de analyse, wat eveneens geldt voor de nivo's zelf. In de woorden van Benveniste: 'Het nivo is niet uiterlijk aan de analyse, maar maakt deel uit van de analyse'. Het duidelijkst demonstreert Barthes dit wellicht aan de hand van de Funkties, de elementen uit zijn 'Inleiding' die in later jaren wel als Barthes' belangrijkste bijdrage aan de narratologie zijn opgevat, hoewel Barthes niet verheimelijkt dat hij het begrip Funkties heeft ontleend aan Propp en Bremond. Bij Propp en Bremond echter worden deze Funkties gedefinieerd door de gebeurtenissen en de handelingen die ze benoemen en door hun plaats in de keten van de funkties, terwijl Barthes ronduit stelt: 'Blijft niettemin staan, dat een verhaal alleen uit funkties bestaat: alles heeft er, in meer of mindere mate, betekenis'. Alles in een verhaal is funktioneel, 'de kunst kent geen ruis (in de zin van de informatika)'. Wel bestaan er verschillende *typen* funkties en voor het vaststellen van de soort van funktie is bepalend welke relaties de funktie onderhoudt met elementen van hetzelfde nivo of met elementen op een ander nivo.

Deze funktionele eenheden, die Barthes dus in veel ruimere zin opvat als de Funkties bij Propp en Bremond, verdeelt hij in twee grote 'klassen van eenheden'. De Indices verkrijgen hun betekenis op een hoger nivo ('een min of meer diffuus concept, dat echter noodzakelijk is voor de betekenis van de geschiedenis: indices met betrekking tot het karakter van de personages, informatie over hun identiteit, aanduidingen over de "sfeer", enz.') en worden door Barthes dan ook 'integratieve eenheden' genoemd. De Funkties in eigenlijke zin vinden hun korrelaten op hetzelfde nivo en worden door Barthes 'distributieve eenheden' genoemd.

De laatste zijn nauw verwant aan de Funkties van Propp en Bremond. Bij hen hebben deze echter betrekking op handelingen en gebeurtenissen die het min of meer konstante logiese en chronologische raamwerk van het verhaal uitmaken, terwijl Barthes een veel dynamisere, zo men wil 'funktionelere' omschrijving van de Funkties voorstelt. Niet alleen de grote chronologische en logiese artikulaties van het verhaal zijn voor Barthes funktioneel, maar alle handelingen, hoe nietig en onbeduidend ook, hebben een funktie. De funkties zijn echter niet gelijksoortig en kunnen niet vanuit eenzelfde perspektief worden beschreven.

Barthes reserveert de term Funkties voor die handelingen of gebeurtenissen die 'de werkelijke scharnieren van het verhaal (of van een fragment van het verhaal)' vormen, dat wil zeggen een 'alternatief openen (of in stand houden of

sluiten) dat gevolgen heeft voor het vervolg van de geschiedenis (*histoire*), kortom (...) een onzekerheid inluidt of besluit', een 'risiko' met zich meebrengt. Deze Funkties zijn dus logies van aard: de keus die wordt gedaan uit de mogelijkheden die het geopende alternatief biedt, is van invloed op de loop van de geschiedenis, en daarom zijn deze Funkties ook noodzakelijk: deze elementen kunnen niet worden verwijderd zonder de geschiedenis zelf te wijzigen.

Daarnaast echter zijn er handelingen en gebeurtenissen die voor het verloop van de geschiedenis niet 'funktioneel' of nauwelijks van betekenis zijn, en waaraan geen andere rol is toebedeeld dan 'het "opvullen" van de narratieve ruimte, die de scharnierfuncties scheidt'. Deze elementen, door Barthes katalyses genoemd, kunnen in tegenstelling tot de kernfuncties verwijderd of uitgebreid worden, zonder noemenswaardige gevolgen voor de geschiedenis. Maar dit betekent niet dat ze niet functioneel zouden zijn: hun functionaliteit moet op een ander vlak worden gezocht, hun functie is *faties*, dat wil zeggen hun functie is, door middel van suspense, vertraging of versnelling van de geschiedenis het contact met de lezer/toehoorder te onderhouden.

De functionaliteit is dus afhankelijk van het perspectief vanwaaruit een functie wordt beschreven: vanuit het perspectief van de geschiedenis hebben de katalyses nauwelijks of geen functie; vanuit het gezichtspunt van het discours kan hun functie niet worden overschat. De vraag of men te maken heeft met een kernfunctie dan wel een katalyse kan alleen worden beslist door op het nivo van de sekvens na te gaan of de handeling of gebeurtenis een alternatief voor het verloop van de geschiedenis opent dan wel besluit, terwijl anderzijds de afbakening van de sekvens weer wordt bepaald door een relatie van solidariteit tussen de kernfuncties. Men ziet, dat het belang van de bijdrage die Barthes met deze 'Inleiding' levert aan de narratologie, niet ligt in het concept van de Funkties, maar in de theorie van de nivo's, waarbinnen juist de Funkties hun betekenis verkrijgen.

Tevens moge het duidelijk zijn, dat Barthes geen model van het verhaal levert, maar een werkwijze voorstelt, een analyse, of zo men wil een *proces*. 'De nivo's zijn operaties', zo schrijft Barthes, en dit geldt voor alle concepten en relaties die Barthes in zijn 'Inleiding' ontwikkelt. De elementen en relaties worden immers verkregen door de analyse en maken deel uit van de analyse, die niet de tevoren aanwezige eenheden in het verhaal onderscheidt, maar tijdens de analyse het verhaal als theoretisch object construeert. Het procesmatige karakter van de analyse wordt door Barthes ook in zijn terminologie vaak letterlijk genomen, hetgeen in de nederlandse vertaling zoveel mogelijk is gerespekteerd. Zo spreekt Barthes over de 'opération nominative', wanneer hij de onderscheiding van de sekwenties behandelt, en voegt daar uitdrukkelijk aan toe: 'Ces nominations sont (...) uniquement du ressort de l'analyste'. In de nederlandse vertaling is gekozen voor 'de benoemende operatie'. Het is immers gemakkelijk in te zien wat met een vertaling als 'het benoemen' verloren

zou gaan: het actieve, het punktuële en procesmatige aspekt van de analyse, die bij Barthes niet vertrekt vanuit concepten en eenheden (daarin ligt niet alleen de moeilijkheidsgraad, maar ook de oorspronkelijkheid van deze 'Inleiding'), maar vanuit perspectieven en nivo's, die van de analyse geen model, maar een proces maken.

Of liever: het model, het systeem is een proces, zoals ook de *langue*, het taalsysteem, een proces is, en voorziet daarom in mogelijkheden tot een spel met het systeem. Ook dit demonstreert Barthes en wel in neologismen, die in de franse taal niet voorkomen, maar waarvoor in het taalsysteem wel een plaats is voorzien. Zo spreekt Barthes over *désinaugurer*, dat staat tegenover *inaugurer* (inluiden, inwijden, feestelijk openen, onthullen). *Désinaugurer*, dat zoveel wil zeggen als 'iets met stille trom inluiden', komt in het frans niet voor, maar wordt in het taalsysteem wel voorzien (zoals bijvoorbeeld 'incarnen'-'désincarnen'). Het is een 'niet-onthullen'. Met de term bedoelt Barthes dat een hoogst cultureel en gekonstrueerd gegeven (zoals bijvoorbeeld het verhaal) als iets natuurlijk wordt voorgesteld, wat karakteristiek genoemd kan worden voor de burgerlijke cultuur. Het is echter opvallend dat een taal die zo rijk is aan nuances als het frans, geen woord heeft om dit te omschrijven, of dit proces niet anders kan weergeven dan als het resultaat ervan, als een 'fait accompli'. Om dit burgerlijk cultureel fenomeen aan te duiden, moet een nieuwe term worden ontworpen, een term die in het lexikon van de franse taal, de statiese inventaris van de feitelijk voorkomende termen, niet aanwezig is, maar in het taalsysteem, opgevat als een *proces* van betekenisproductie, wel wordt voorzien. Het laten spelen van de taal om de dynamiek van het proces tegen de stasis van de bevestigende vorm uit te spelen, is dat ook niet wat het verhaal doet met het 'systeem van het verhaal'? Precies dit is het nivo, waarop Barthes zijn 'Inleiding' plaatst.